

առաջնան դէմ պատկառ կենալ:

«Սիօնը իր ընդունած օրինաց համեմատ և իբրեւ աղբիւր՝ յորմէ ամենայն օրէնք կ'ելանեն, սիրոյ խաղաղութեան դրօշակաւ կ'ընծայէ զինքը բնդհանուր Ազգին, կը փութայ անոր բազմամեայ աղբնկալութիւնները բոս կարի լեցնել ներկայիս մէջ, ապագային թողով կատարելութիւնը: Ինքն ալ փոխարէն կը յուսայ ընդունել քաղցր և ուրախական ծախս մի իրեն դէմ, որ պիտի ըլլայ մի միայն յորդոր և քաջալեր իւր յարատեւութեան մէջ, միանգամայն և ներդաժմութիւն մի իւր սիրելի ազգին կողմանէ բոլոր այն թերութեանց, որ անբաժան յարակիցք են որ և է նոր հաստատութեան մի:

«Իսկ Սիօնի մէջ պարունակելիք նիւթին գալով, այսչափ կ'ընեմք թէ բացի ապօրինաւոր վիճարանութիւններէ ու նախադարձակ բանակոտութենէ, որոնցմէ իսպառ պիտի զգուշանայ, պիտի խօսի անխտիր ամէն տեսակ նիւթերու վրայ, որ թէ կրթիչ են և թէ զուարճալիք:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ա

ԳՊՐԻՅԱԿԱՆ ԱՐԴԴԻՆՔԷ

Ժառանգաւորայ Վարժարանին 1925-26 դպրոցական շրջանը նշանակալից եղաւ իր արդիւնքով:

Ժ. Վ. այդ շրջանին ունեցաւ չորս դասարան: Եւ կիւլգէնկեան բարերարութեան շնորհիւ Չորրորդ դասարանը եղած էր Ընծայարան: 1926 Հիտմոր. 3., Կիր. առտու, Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ, Ընծայարանի ուսանողներ Աւագ Սարկաւազութեան աստիճանին կոչուեցան Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի ձեռնադրութեամբ: Ձեռնադրութեան կարգը ներշնչումի ժամեր եղան այս նուիրեալ թարմ հոգիներու և մեր ամէնուն համար:

Նորընծայ Սարկաւազներու տրուեցան ուսանմին սենեակներ Չամ-Թաղ չէնքի առաջին յարկին վրայ, իրենց ուսումնական կեանքը և առանձնական աշխատութիւնները լաւագոյն պայմաններու մէջ

կատարելու համար: Ընծայարանը հնգամեայ շրջան մը ունի, որուն առաջին տարին բոլորուեցաւ, և հիմայ կը մնայ 3-4 տարուան շրջան մը, որու ընթացքին Սարկաւազներ մասնագիտօրէն պատրաստուած պիտի ըլլան իրենց սուրբ կոչումին:

Ընծայարանի դասերը ստանձնած է ուսուցչական մարմին մը, որուն ղրութիւն է Ամեն Ս. Պատրիարք Հայր, որ կ'աւանդէ այս շրջանին Պատ. հայ և օսար մասնագրութեանց, և Հայերեւոյցիական եկեղեցի: Բարգէն Սրբազան կ'աւանդէ Հին և Նոր հայերէն, և Պատ. նոր հայերէնի, և Ներածութիւն Սուրբ գրոց, Հայց. և Ընդհանուր եկեղեցւոյ պատմութիւն: Ամերիկացի Հայր Պրիմէն Անգղիերէն լեզու և գրականութիւն: Ֆրանսացի Մ. Պասան, Ֆրանսերէն, Երուսաղէմացի Մ. Ֆարա՝ Արաբերէն, Տիար Լ. Չիլինկիրեան՝ եկեղեցական երաժշտութիւն: Նորընծայ սարկաւազներն ութը հոգի են և իրենց անուններն են ձեռնադրութեան կարգով. Կարապետ Չալոյկեան, Սարգիս Մանուկեան, Հայկ Արամանեան, Եղեթիկ Վերանեան, Գրիգոր Քասիկեան, Ներսիս Տէր-Յակոբեան, Արփիար Մանուկեան, Մասթոս Գույումճեան, ամէնքն ալ երիտասարդ, ամէնքն ալ հայկական հալածանքի և տառապանքի մէջէն անցած, գիտակից իրենց ազգին և եկեղեցւոյն վիճակին, և օժտուած ծառայութեան երկիւղած ոգիով:

Ընծայարանի ութը Սարկաւազներուն հետ պէտք է յիշել, մեր միւս երեք սարկաւազներու անուններն ալ, որոնք դարձեալ Ժ. Վ. 1924-25 դպրոցական տարին, մասնաւոր խնամքի տակ յառաջ տարին և գեւ կը տանին իրենց ուսանողութիւնը, և նրբորուեցան եկեղեցւոյ ծառայութեան:

Այս երեք սարկաւազունք են. ձեռնադրութեան կարգով, Նորայր Պողոսեան, Անդրանիկ Պալպիլեան, Ներսիս Տէր-Ներսիսեան: Նորայր և Ներսիս Սրբոյ. թէ՛ կ'ուսանին այժմ և թէ՛ Ժ. Վ. և Երուսաղէմացիներու դպրոցին մէջ կ'ուսուցանեն. իսկ Անդրանիկ Սրկոյ. Ս. Սթոպին ելեմօսից տեսչութեան գիւմարին մէջ օգնական նշանակուած է, շարունակելով հանգերձ իր ընկերներուն հետ իր մասնակի ուսումը:

Ինչպէս կը հետեի այս տեղեկութիւններէն, Ս. Յակոբ այժմ ունի մետասան

Սարկաւագունք, որոնք կը պատրաստուին Հայց. եկեղեցւոյ սպասարարութեան, տը-
նալ պայմաններու մէջ, լաւագոյն խը-
նամբներու տակ:

Ժ. Վ. ն ալ այս դպրոցական տարին
ունի միայն երեք դասարան, աշխնքն՝ Դ.
Բ. և Ա. դասարաններ: Գ. րդ դասարանը
պիտի կաշուի յառաջիկայ դպրոցական
տարին, 1927-28:

Բ

ՍԵՐ ԻՌՆԱԼԵ ՍԵՐՈՐԻ

ՀՐԱՑԵՆԵՐ

Ս. երկրի Անգլիական գրաւումն ի վեր երու-
սաղէմ քաղաքին Առաջին Կառավարիչը, Սեր Բ.
Սթոր, որ պաշտօնի բարձրացումով կարգուած է
Կիւրաս Կղզիին Չինուորական և Քաղաքական Ընդ-
հանուր Կառավարիչ, ժամողոր եղած էր Ս. Պատ-
րիարք Զօր, անցեալ Նոյեմբերի 28, Կիւսկի երկնոյ
ժամը 5.30 ին, իր Անա Բարոյը ըսելու համար ն. Ա.
ման. Սրբազնութեան և Ս. Յակոբայ Միտրանութեան:

Սեր Սթորս յաճախ այցելած էր Ս. Յակոբ, ա-
ռանձինն կամ իր քարեկամներով. վասն զի սրբա-
զին համարանք մը կը առնէր Հայոց այս պատմա-
կան հաստատութեան հանդէպ, կը հետաքրքրուէր
առոր միջնադարեան շէնքերուն ճարտարապետա-
րեան, և մասնաւորապէս Ս. Յակոբայ Տաճարին
գեղարուեստական հմութիւններով ու կը ներշնչուէր
Հայց. եկեղեցւոյ պաշտամունքին իսկապիսի արտա-
յայտութիւններէն, և ներկայ կը գտնուէր միշտ Ա-
զատ ԵՇ. երեկոյ Ոսնուայի արարողութեան: Իր մը-
տաւորական անն, մասնաւոր քարեկամութեամբ կա-
պուած էր Ս. Պատրիարքին. որու աշխատութեան
սկսկիւն մէջ, որ մասնաւորապէս ինն է, մեծ հաճոյք
կ'զգար խօսակցիչ ն. Ամեն. Սրբազնութեան հետ:

Ս. Պատրիարք Հայրը Թէ՛ Ս. Յակոբի և Թէ՛
իր անձնական քարեկամին շրեղ ընդունելութիւն մը
բրաւ անոր հրաժեշտի այս այցին առթիւ:

Սեր Սթորս իր Ազն. Տիկնոջ հետ նշանակուած
ժամուն հասաւ Մարազանքիս արտաքին Աւագ դու-
ռը, ուր զիմաւորունցան վարդապետներէ և քառա-
պաններէ, և Պատրիարքարանի ներքին դրան մու-
րին վրայ եպիսկոպոսներ զիմաւորունցին զիրենք. իսկ
Ս. Պատրիարք Հայրը մեծ զանգի՛ն գտնէն ողջունեց
իր ճիւղերը և առաջնորդեց զէպի իրենց համար զըր-
ուած աթոռներ:

Շատ յուզուած էր Սեր Սթորս: Անմիջապէս իր
զոհունակութիւնն ու գիտնատանը յայտնեց Ս. Պա-
տրիարքին և Միտրանութեան, Ս. Յակոբի մէջ իր
վայելած քարեկամական անկեղծ ընդունելութեանց
համար, և ըսաւ Թէ շատ մեծ վիշտ ո'ւի որ կը մեկ-
նի երուսղիսէն, և մանաւորապէս Ս. Յակոբէն:

Հայ աւուեսներու և Ս. Յակոբի Տաճարին
գեղարուեստական յարգարանքին ու զարդարանքին
մասին իր հիացումները շեշտեց, Հայ Ժողովուրդին

համար իր սնուցած համակրանքը արտայայտեց, և
մեծ զոհունակութեամբ վերջեց Մանչեսթրի Հայ գա-
ղութի կողմէն իրեն եղած ընդունելութիւնը, Անգլիա
գտնուած առնէ: Իր սորված հայերէն ասացուածնե-
րով արտայայտեց իր շնորհակալութիւնները, և հար-
ցուց Ս. Պատրիարքին Թէ հայերէն լեզուն բանի՛
բառ աւնի, և երբ լսեց Թէ ընդարար քառեր ունի
Հայ լեզուն, կարծեմ շատ շատ է ըսաւ, որովհետեւ
աշխարհագրական Շէյքսպիրին բովանդակ քառաբա-
նը վեց հազար քառու է. և կարծեմ այն ալ շատ
է լեզու մը խօսելու համար: Խօսելով Հայց. եկեղե-
ցւոյ մասին՝ երկիւղած զգացումներով գնահատեց զայն,
միանգամայն ցաւ յայտնելով որ յարանուանական
բաժանումներ տեղի ունեցած են այսպիսի եկեղեցիի
մը շուրջ, և ժպտումով մը ըսաւ, եթէ երբեք հարկ
տեսնէի փոխի իմ եկեղեցիս, կը յարէի Հայոց եկե-
ղեցւոյն:

Կրկին կրկին յայտնելով իր զոհունակութիւնն
ու շնորհակալութիւնները սորի ելան թանկագին հիւ-
րեր, Ս. Պատրիարքը մինչև զանգի՛ն զուր ելաւ
միտան, և ողջեց Մաղթելով Սեր Սթորին՝ համարու-
րեց անոր մակաւէն, և ինքն ալ մեծ պատիւ էր հա-
մարիմ ինմ Սրբազան, ըսելով խոնարհութեամբ Թօթ-
ուեց Ս. Պատրիարքին մեռերը, ինչպէս նաեւ քոյր
եպիսկոպոսներուն մեռերը, և Պատրիարքարանէն
իջաւ Ս. Յակոբի Տաճար, որ մասամբ միայն լու-
սաւորուած էր: Նախ աղօթեց Աւագ սեղանի առջև
զմայրիկ քարեպաշտութեամբ, յետոյ Դիւսաղիկի մա-
ւրան մէջ. և այնպիսի զգածուած խօսքերով արտա-
յայտեց իր տպաւորութիւններն ու զգացումները, որ
իր քառերը կարծես թափը կ'առնէին Ս. Յակոբի
խորհրդաւոր ստանդարտներուն մէջ:

Վերջին անգամ դիտեց չորս կողմը, կարգ մը
բաներ մասնաւոր ըրաւ հիտութիւններէն ու արուեստ-
ներէն իր Ազն. Տիկնոջ, և ելաւ Տաճարէն: Իր զո-
հունակութիւնները յայտնեց լուսարարական Սրբա-
զանին, այնքան խնամքով պահելուն համար Ս. Յա-
կոբը և անոր Դանձաւունքը:

Մարազանքիս արտաքին Աւագ դրան մէջ
վարդապետներ կայքիւնը (ովտսիւն) մը ըրին ն. Վր-
սեմութեան, որ ամէնուտ ալ մեռ էր Թօթուեց, մինչ-
յն զոհնապաններ և մեկնեցաւ:

Իր դէմքին վրայ կը կարգային իր յուզումնե-
րը ու իր անկեղծ սրտին սէլը դէպի Ս. Յակոբ, երբ
կ'ըսէր շատ կը ցաւ իմ երուսղիսէմ հեռանալու հա-
մար. մենք աւելի կ'զգանք դիտել տուինք այդ ցաւը,
Կիւրաս շատ հեռու չէ, եկէր երբեմն երուսղիսէմ, և
մի՛ մոռնար Ս. Յակոբը:

Ս. Յակոբը չեմ մոռցած և պիտի չմոռնամ. . .
եբա՛ւ թէ կարող ըլլայի գալ, և կէսկառուակ, «բայց
ինձի սնկեակ մը կուտա՛ր, երբ գամ»:— Ամէնէն լաւը
Ձեր արամազրութեան տակ է, յարեցինք: «Շատ շը-
նորհակալ եմ», ըսաւ հայերէն:

Ստուգիւ մեծ կորուստ մըն է Ս. Յակոբի հա-
մար իր այսպիսի թանկագին մէկ քարեկամէն զատ-
ուիլը: Բայց չ'ստացնէ որ ն. Վսեմութիւնը ո՛ր որ
պըլլայ, միշտ Ս. Յակոբի հետ է, իր սիրտով և իր
զործնական համակրանքով, որուն աղացոյցը սուտ
է ամէն առթիւ, և անշնչիկ ու անշուշ յիշատակ մը
թողած է այս պատմական հաստատութեան մէջ:

Ս. Յակոբայ Միտրանովիչը յաւիտ երախտաւորացաւ պիտի մնայ իրեն:

Կ'արժէ արժանաւորել թէ ի պատիւ Պաղես ինի Բարձր Գովախտութեան, Սրբ. Ռ. Աթոքի, Կիպոս մեկնելուն հետեւանքով, ելուադեմի կառավարչութիւնը փոխադրուած է եւսֆա:

Գ

ԱԶԳԱՊԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հնգշ. Օրմանեան Սրբազանի Ազգապատմին Գրդ. և վերջին մասը մամուլի տակ է Ս. Ազոսի տպարանին մէջ, որու տպագրութեան ծախքը հոգացած է Վսեմ. Պօղոս փաշա Նուպար, և բուն գործին կէսը տպագրուած է արդէն, և կը յուսանք թէ ամբողջ գործը տպագրուած ըլլայ մինչև Յունիս: Երբ այս առիբը կը գրենք 62 ըդ. վարձան կը տպագրուի:

Ազգապատմին Գրդ. մասը, իբրև ժամանակակից ազգային-եկեղեցական պատմութիւն, առաջին անգամն է որ գրի առնուած է բուական մանրամասնութեամբ ու հեղինակութեամբ, և կը բովանդակէ 1800էն մինչև Իգմիրլեանի կաթողիկոսութեան վերջ՝ ազգային-եկեղեցական պատմութեան վերաբերեալ դէպքերը: Գործը հետաքրքրական է մանաւանդ այն տեսակէտով որ ինքքն պատմագիրը, այդ ժամանակակից պատմութեան կարկառուն դէմքերէն մէկն է, և կը պատմէ իբրև դերակատար պատմութեան որոշ մէկ շրջանին:

ԱԶԳԱՊԱՏՈՒԹՅՈՒՆ հապարտօքնակ միայն կը տպագրուի. անոնք որ կը փափաքին ունենալ մօտաւորապէս 2000 երկիջեան այս գործը, այժմէն թո՛ղ փութան զիմել Տպարանին Տեսչութեան և արձանագրել տան իրենց անուններն ու հասցէները: Գինն և Ամերիկեան հիկզ տօյար կամ Եղիպտական մեկ ոսկի: Փօսթի ծախքը Տպարանին վրայ:

* * *

Այս առթիւ կ'ուզենք հերքել անիրաւութիւն մը, զոր գործած է ՀՈՐՈՅ Կ. Պուսի ժամանակ օրաթերթին մէջ (1926 Նոյմբ. 23 ԳԾ.) Ազգապատմի հեղինակին հանդէպ. — իբրև թէ Ազգապատմի Բրդ. մասին մէջ Օրմանեան «վանքապատմութիւն» բացատրութեամբ օրակած ըլլայ իրմեան Հայրիկին գործել տուած աւերները Էջմիածնի Մայր Տաճարին որմնանկարներուն վրայ: Ստոյգ է, այդ խիստ բացատրութիւնը

կա՛յ հոն, բայց Չօպանեանին է այդ, և Օրմանեան գալն յառաջ բերած է իբրև հեղինակուոր դատաստան մը գեղարուեստական խնդրի մը մասին: Չօպանեան, որ խորին հիացողներէն է Հայրիկին, խափաքնադատեց իրմեան կաթողիկոսին այդ մեծ սխալը տարիներ յառաջ իր Անանիսին մէջ, և յետոյ իր «Նաղաշ Յովնաթան Աշուղը, և Յովնաթան Յովնաթանեան Նկարիչը» գործին մէջ (Տպ. Փարիզ, 1910):

ՀՈՐՈՅ, եթէ կը կարծէ որ արդար է իր դիտողութիւնը, չայն պէտք է ուզէ Չօպանեանին, որ ողջ առողջ է, և կըրնայ տալ իրեն հարկ եղած պատասխանը, և ո՛չ թէ Օրմանեանին, որ ոչևս է, և որ իբրև պատմագիր, Ղուկաս կթղի. գործերուն վրայ գրելու ատեն, մատնանիչ բերած է ատենց քանդուիլը իրմեանի կողմէ, և յառաջ բերած է այդ մասին յայտնուած քննադատական լուրջ կարծիք մը:

Իրմեան, իբրև հայրենասէր անձնաւորութիւն, արժանացած է համազգային յարգանքի: Բայց «Հայոց Հայրիկը» գերծէք մարդկային թերութիւններէ և սխալներէ, և իր մեծ սխալներէն մէկն եղաւ Էջմիածնի Մայր Տաճարին որմնանկարներն ու գեղակերտ խաչկալը քանդել տալը, փոխանակ ատենց վիստուած մասերը վերանորոգել տալու. այնպէս որ այդ հռչակաւոր Մայր Տաճարը, զոր ներսէն գեղազարդելու համար այնքան հոգ տարած էր Ղուկաս կթղ. (1780-1799), իրմեանի քանդումին հետեւեալով բոլորովին մերկ և տկուղ մնաց. իսկ Աւագ Խորանը, իր հին գեղարուեստական քանդակածոյ ոսկեզօծ խաչկալին տեղ, հասար. յտախտակէ ու հասարակ գոյնեքով ներկուած սեղան մը միայն ունի հիմայ, գեղջուկ եկեղեցիի մը տպաւորութիւնը թողով դիտող աչքերու և գեղարուեստասէր ճաշակներու վրայ:

Իրմեանի այս գործը, չոր Չօպանեան «անմասալի վանքապատմութիւն» բառերով օրակած է, և որ ստուգիւ անփոխարինելի կորուստ մըն է հայ գեղարուեստի պատմութեան համար, նոյն իսկ մեծ գայթակղութիւն պատճառեց ժամանակին Պետրբուրգի Հնագիտական Ընկերութեան, որ փութեց զարեցնել տալ այդ քանդումի գործը, թէև, շատ ուշ...